

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

ПРОБЛЕМИ НА СОЦИОЛИНГВИСТИЧНОТО ПРОУЧВАНЕ НА ЕЗИКА НА БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ

Николай Тодоров

Проучването на езика на компактното българското население в южните райони на Република Молдова и Одеска област на Украйна в социолингвистичен план е в начален етап. Все още не е създаден модел на синхронно проучване на живия диалект, липсват методически указания, въпросници и пр., а записаните диалектоложки текстове и събраните материали трябва да бъдат обработени и систематизирани с оглед на новите задачи и цели.

Изследванията на съвременното състояние на езика на българското малцинство в Бесарабия биха показали до каква степен е запазена неговата национална идентичност и каква езикова политика трябва да провеждат в това отношение и България, и държавите, чиито граждани са днес бесарабските българи. Конкретно, тези изследвания, осъществени със съответна степен на научна добросъвестност, са необходима предпоставка за изработване на ефективна методика за преподаване на родния език като предмет в училищата и за издателска дейност от страна на държавните и на други институции.

Социолингвистичните проучвания в региона на Буджакската степ дават уникална възможност за наблюдение на самостоятелно развитие на един език в съвременни условия. Поставен в ситуацията на полилингвистично обкръжение и влияние, езикът на бесарабските българи не се влияе от кодифицирани норми, тъй като липсват институции, оторизирани с подобни функции. (Преподаването на българския език в училищата все още не се е отразило върху нормите на българския език в региона, а влиянието на другите институции е още по-малко: - предаванията по радиото и телевизията са средно по един час месечно; вестниците не достигат до своите реални читатели; езикът на българските медии в Украйна и Молдова далеч не е образец за модерна българска реч). Какви са конкретните механизми на езиковото приспособяване на личността към изискванията на модерната цивилизация при почти пълна липса на надежден източник на информация за това "как правилно" да се изрази в конкретни ситуации, нехарактерни за традиционния бит на патриархалното село? Как се осъществява стилистично диференциране на езиковите средства при липса на образование на роден език и на българска книжовноезикова среда? Това са въпросите, а отговорите ще даде едно модерно социолингвистично регионално изследване. Такова изследване има за крайна цел

изработване на модел на езикова структура, от който лингвистите биха могли да получат ясна представа за езиковите форми и варианти (означаващите) в едни или други ситуации, или, с други думи, да предвиждат формите на речевото поведение на членовете на съответната езикова общност.

Бихме ли могли да говорим за някаква единна езикова общност по отношение на компактното българско население в Буджака? Какво представлява обектът на нашето проучване в конкретния случай? Не е ли той случаен конгломерат от различни типове говори, диалекти, ойколекти? Какъв е типът на тези диалекти, имат ли те достатъчно общи черти, за да бъдат обединявани и проучвани като лингвистичен обект?

Всички досегашни изследвания на говорите, ориентирани предимно към търсене на специфичното, особеното във всеки говор, дават достатъчно основания да се говори поне за една обща черта на бесарабските ойколекти - те всички са източнобългарски, което доказват големия брой общи фонетични, морфологични и лексикални черти. От друга страна, през периода на пребиваването им в региона говорите не са се развивали изолирано един от друг. Още при заселването им в Буджака в едно и също населено място често са се установявали носители на различни говори. Освен това, през различни периоди е имало вътрешни миграции, свързани с недостиг на земя, с репресии (през сталинския период и след него), и др. Между българските села е имало тесни стопански и търговски връзки (пазари), жителите им са се женили помежду си, ходили са си на гости по време на църковни (храмови) празници. През съветския период жителите на различни български села са работили в едни и същи (районни) стопански обединения, в градски предприятия и пр. Нещо повече - те имат много повече общи черти с книжовния вариант на съвременния български книжовен език, отколкото, да речем, някои западнобългарски говори, - тъй като, както е известно, фонетичният облик на книжовния ни език почива върху източнобългарска диалектна основа. Ако говорим за лексикалния състав на езика на българите в Бесарабия, бихме могли да отбележим, че и в това отношение двата варианта на българския език - книжовният и регионалният бесарабски имат дори повече общо, отколкото книжовният и, да речем, някой относително изолиран български говор. И двата варианта са обогатявали, попълвали са лексиката си от един и същ източник - руския книжовен език. Разбира се, не можем да говорим за пълна идентичност на лексиката на книжовната и бесарабската езикова формации. Както е известно, един книжовен, стандартен език разполага с по-богат лексикален ресурс; заемките се осъществяват не само от един език. Освен това бесарабските българи са нямали такава възможност за създаване на нови думи и тяхното внедряване в езиковата практика, каквато има един стандартен език, който е официален в независима държава и обслужва всички сфери на живота в обществото.

Тук ще отбележа, че резултатите от влиянието на руския език върху езика на българите в Бесарабия не могат да се оценяват еднозначно - позитивно или негативно. От една страна, е налице политика на целенасочена русификация на българското население, която е особено силна след Втората световна война. Като се има предвид, че руският език е близкородствен славянски език и това улеснява усвояването на лексиката му, тази политика представлява реална опасност за съхраняването на езиковата идентичност на българския етнос в Бесарабия. От друга страна, колкото и парадоксално да звучи, влиянието на руския език съдейства за консолидиране на българските езикови общности помежду

им и същевременно не ги дистанцира от езика на сънародниците в прародината. Освен това, именно лесната приспособимост към руския език беше условие за оцеляването на езика в условията на модерния свят. Разбира се, ако Съветският съюз не бе се разпаднал или ако не бе променил езиковата си политика спрямо българския етнос в посока към по-голямото му толериране и разширяване на социалните му функции, започналият процес на езикова асимилация на българския етнос¹ като че ли щеше да получи своя логичен завършек.

Ако до Втората световна война езиковото оцеляване на българския етнос в Бесарабия се дължеше на относителната неграмотност и предимно селския характер на населението с патриархарния му бит и начин на производство, мононационалните бракове и т.н., то след Втората световна война нито един от тези фактори не остана. Всеобщото седмоласно, а после и средно образование; колективизацията и свързаното с нея внедряване на модерните за времето селскостопански технологии; заселването на рускоезична интелигенция в българските села и масовата миграция на български селяни, предимно младежи, в градовете²; драстично нарасналия процент на смесените бракове³; тоталната комунизация на обществения и културния живот способстваха за масов българско-руски билингвизъм⁴ като стъпка към езикова асимилация. Всичко това се съчетаваше с целенасочена политика за ограничаване на културни контакти с България⁵ и с пълна забрана да се използва българската реч в училищата.

Какъв е езиковият резултат от тези процеси? Стигнало ли се е до необратими промени в езиковата идентичност на българския етнос в Бесарабия? За да се отговори на този въпрос, е необходимо да бъде изработен един адекватен, обективен, научно издържан критерий за езикова идентичност. За такъв критерий, според мен, би могъл да послужи един рангов списък на най-често употребяваните морфемии в говоримата реч на представителни информанти - членове на съответната езикова общност.

Важен методологически проблем при социолингвистичното проучване на езиковите общности е проблемът за правилен избор на информанти. Наблюденията сочат, че методът на избиране на многобройни и случайни информанти не е ефективен. Използването му се дължи на имплицитно предположение, че идиолектите на всички членове на съответната езикова общност са ако не тъждествени, то много близки, но истината е друга. В действителност разликата между идиолектите може да бъде огромна. Тя зависи от възрастта, пола и професията на информанта, от социалния му статут, от психологическия тип и темперамент, от интелигентността, от наличието или липсата на природен езиков усет, от стелента му на интегрираност в социума, от владенето, и в каква степен, на чужди езици, както и от микросредата, в която индивидуума живее. Считаю, че в зависимост от целта на изследването - синхронно описание на езиковата формация или нейната динамика, процесите на нейното развитие и изменения с подалечна цел - прогнозиране на утрешното състояние, трябва да се избират и типът на информанти. В първия случай, т.е. при синхронното изследване, идеалният тип информанти, трябва да притежават следните психосоциални черти: 1) да са конформни към езиковите норми на съответния социум, и, респ. нетърпими към нарушенията на тези норми 2) да са добре интегрирани в социума. Ако например обект на изследването е ойколект, желателно да са се родили там, да са на подходяща възраст, предполагаша наличие на достатъчен речев опит; да заемат стабилна социална позиция в социума; 3) да

притежават природни лингвистични способности, езиков усет 4) да са социално активни, общителни и словоохотливи. При изследване на езиковата динамика, което предполага вече извършено синхронно изследване, е необходимо да се търсят за информанти маргинални личности, не приемащи нормите на социума и ориентирани към нормите на друг социум; неовладели добре нормите на своя социум и пр. От друга страна динамиката е интересно да се проследява по данните на речта на социално престижните и авторитетни слоеве на съответния социум, тъй като те са социално приемливия ориентир, обект на подражание за редовите членове на социума.

Правилният избор на информанти спестява на изследователя много време и сили и същевременно му дава надежден речев материал. Разбира се, за да се определи правилно кръгът на информантите, е необходимо изследователят да отдели достатъчно време за наблюдение над поведението на членовете на социума, а и самият той да притежава достатъчно добра психологическа подготовка и опит. Изборът на репрезентативни информанти е от важно значение и предвид факта че, понятието общ език, език на която и да е човешка общност всъщност не е повече от може би полезна и необходима, но все пак фикция. Тъй като в онтологичен план колективен език няма. Значи, езикът на репрезентативния информант остава единственият реално съществуващ обект, който може да бъде описан. Речевите изяви на другите членове на езиковата общност представляват интерес само дотолкова, доколкото биха могли да бъдат присъщи и на репрезентативния информант, или се възприемат от него като не противоречащи на езиковите норми в общността.

Репрезентативността на изследването на по-големи езикови общности би могло условно да бъде подразделена на конкретна и обща. Конкретната репрезентативност е тази на определен микросоциум. Общата репрезентативност включва конкретната плюс изискване да бъдат представени в максимално пълен вид влизашите в състава на макросоциума микросоциуми, диференцирани по признаците възраст, пол, социално положение, род на занятията, географска представеност и пр.

Бележки

¹ **НЕСТЕРОВА С.Л.** Роль двуязычия в процессе взаимодействия национальных культур (на материале этносоциологических исследований в МССР). Москва, 1976, с.265 - весьма значительны были переходы на язык другой язык не своей национальности как родной указали: болгары - 20,6% в 1959 и 32% в 1979.

² Ако според преброяването, проведено в Румъния през 1930 г. само 7,7% от бесарабските българи са били градски жители, то според преброяването от 1989 г. в Молдавска ССР дялът на градските жители сред българското население в републиката е достигнал 46%.

³ През 1965 г. в Молдова процентът на деца, родени в семейства, в които само единият от родителите е българин, е достигнал 26%. (**СОЛОВЕЙ Л.С.** К вопросу о национально-смешанных семьях Молдавии, *Советская этнография*, 1969, N5, стр. 88 - 90).

⁴ **НЕСТЕРОВА С.Л.** Цит. съч. с.106. Болгары в 1979 г. - 58% владеят руски язык, 7,9% - други езици.

⁵ **Грек, И. Н. Червенков,** Българите от Украйна и Молдова. С., 1993, с. 260.